

دانش متدین

ماهنامه علمی - اطلاع رسانی

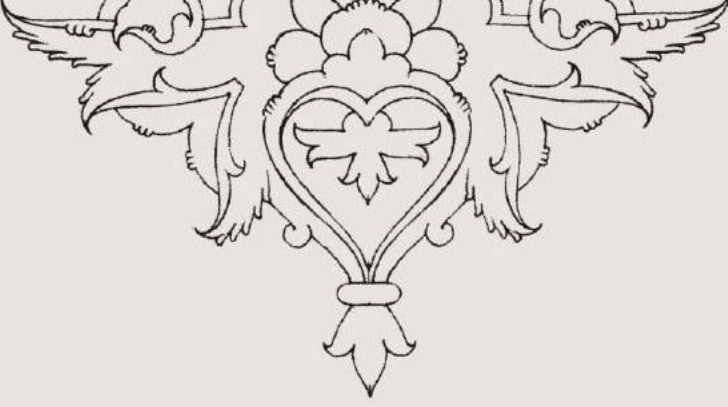
سال دوم، شماره ۱۷، بهمن ۱۳۹۸

مقام معظم رهبری

۲۲ بهمن و دهه فجر برای ما
روز بازیابی خاطره انقلاب است

السلامة

دانش سلامت

ماهنامه علمی - اطلاع رسانی

شماره پروانه انتشار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: ۸۱۹۷۰
سال دوم، شماره ۱۶، بهمن ۱۳۹۸

مشاهده شماره‌های پیشین نشریه

نقل مطالب با ذکر منبع و حفظ حقوق مادی و معنوی نویسندگان مجاز است.

صاحب امتیاز: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی قم

مدیر مسئول: دکتر ابوالفضل ایرانی خواه

سردبیر: دکتر اکرم حیدری

امور اجرایی: محمد سالم

ویراستار: حورا خمسه

طراحی و صفحه آرایی: فاطمه سادات حسینی

ماهنامه «دانش سلامت و دین»، ضمن استقبال از نقدها و پیشنهادهای شما، آمادگی دارد مطالب ارسالی را منتشر نماید.

hrj@muq.ac.ir

۰۲۵۳۲۴۰۰۵۴۶

سخن آغازین

۴..... در طلب تندرستی و شکر عافیت.....

سلامت در قرآن

۵..... تدبیر در قرآن.....

سلامت در احادیث

۷..... شیخ حرّ عاملی و کتاب وسائل الشیعه.....
هادی حجت

فقه سلامت

۹..... احکام فقهی مصرف انواع زلاتین خوراکی.....
محمد مهری ليقوان

اخلاق سلامت

۱۱..... صداقت، حقیقت گویی.....
محسن رضایی آدریانی

۱۳..... تحلیل اخلاقی-حقوقی موارد (بی‌مبالاتی).....
احمد مشکوری

فلسفه سلامت

۱۴..... علیت در پزشکی ۴.....
صادق یوسفی

معرفی کتاب

۱۵..... اخلاق پژوهش، مبانی و مسائل.....

زلال سلامت

۱۶..... شراب عشق.....

راهنمای نویسندگان

نشریه دانش سلامت و دین، ماهنامه علمی-اطلاع‌رسانی است که با هدف گسترش مباحث مشترک حوزه سلامت و دین، به صورت الکترونیکی منتشر می‌شود. جامعه هدف این نشریه را اعضای جامعه علوم پزشکی کشور تشکیل می‌دهند. این نشریه آمادگی دارد مطالب ارسالی اندیشمندان، پژوهشگران و صاحب‌نظران محترم را بررسی و در صورت انطباق با معیارهای موردنظر، اعم از معیارهای شکلی و محتوایی، منتشر نماید. محتوای نشریه مبتنی بر موضوعات مشترک حوزه سلامت و دین، همانند سلامت در قرآن، سلامت در احادیث، فقه سلامت، اخلاق سلامت و فلسفه سلامت است. افزون بر این، مقالات مرتبط با عنوان نشریه که خارج از موضوعات اشاره شده باشند؛ همانند سبک زندگی سالم و تمدن نوین اسلامی نیز، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. لازم است مقالات شامل موارد زیر باشند:

- عنوان، نام و نام خانوادگی، مرتبه علمی و وابستگی سازمانی نویسنده/ نویسندگان، شماره تماس و رایانامه نویسنده مسئول، متن مقاله، منابع و چند جمله مهم برگزیده از متن.
- توصیه می‌شود در هنگام ارسال مقاله، مشخص شود مربوط به کدام یک از موضوعات نشریه است. مقالات حداکثر در سه صفحه تنظیم شده باشد. مقالات طولانی‌تر نیز، چنانچه قابلیت انتشار در دو یا چند شماره پیاپی را داشته باشند، مورد بررسی قرار خواهند گرفت.
- مسئولیت محتوای مطالب نشریه بر عهده نویسندگان بوده و پاسخگویی به نویسندگان همکار با نویسنده مسئول است.
- مقالات در قالب فایل Word و با رعایت قواعد نگارش علمی

تهیه و ارسال شوند.

منابع مورد استفاده با نوشتن نام خانوادگی نویسنده/ نویسندگان و سال انتشار در داخل کمان به صورت درون‌متنی آورده شود و فهرست منابع در پایان مقاله به صورت الفبایی و به ترتیب منابع فارسی و منابع انگلیسی ذکر شود و چنانچه قرآن کریم جزو منابع مقاله بود، به‌عنوان نخستین منبع در بخش منابع نوشته شود. ارجاع درون متنی برای یک نویسنده (سهرابی، ۱۳۹۵)، برای دو نویسنده (امیری و کاتبی، ۱۳۸۹)، برای بیش از دو نویسنده (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۲)، و در مواردی که به یک سازمان به عنوان نویسنده سند، ارجاع داده می‌شود، (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۴) نوشته شود. در انتهای مقاله نیز منابع در قالب زیر آورده شوند:

- (کتاب، مقاله، پایان‌نامه): نام خانوادگی نام (همه نویسندگان)، عنوان مقاله/ کتاب/ پایان‌نامه، عنوان مجله، سال انتشار، شماره و دوره، شماره صفحات.

- (صفحات وب): نام خانوادگی نام (همه نویسندگان)، عنوان متن، نشانی صفحه (URL)، تاریخ دسترسی.

- مقالات دریافتی توسط سردبیر و هیأت تحریریه نشریه

بررسی شده و نتیجه بررسی به نویسنده مسؤول اعلام خواهد شد.

- انتشار تمام یا بخشی از مقالات مرتبط که در دیگر مجلات

داخلی یا خارجی به چاپ رسیده باشد، با رعایت شرایط

اخلاقی و حقوقی، بلامانع است.

- نشریه در پذیرش و ویرایش مطالب، آزاد است.

رایانامه hrj@muq.ac.ir

سخن آغازین

در طلب تندرستی و شکر عافیت

زهرناک و زهردار کشنده و سایر جانوران و چشم‌زخم و از شر هر شیطان سرکش و از شر هر پادشاه ستمگر و از شر هر خوش گذران نازپرورده سرکش و از شر هر ضعیف و قوی و از شر هر عالی‌مقام و فرومایه و از شر هر کوچک و بزرگ و از شر هر نزدیک و دور و از شر هر کسی از جن و انس که به جنگ پیامبرت و اهل بیتش اقدام کرده و از شر هر جنبنده‌ای که مسخر قدرت توست پناه ده؛ زیرا که تو در سلطنت بر صراط حق و عدلی. بار خدایا بر محمد و آلش درود فرست و هر که علیه من اندیشه بد داشته باشد او راز من بگردان و نیرنگش را از من دور کن و شرش را از من بازدار و مکرش را به گلوگاهش برگردان و سدی در مقابلش بپا کن که چشمش را از دیدن من کور و گوشش را از شنیدن ذکر من کر سازی و دلش را به وقت سوءنیت در حق من قفل نمایی و زبانش را از گفتگو درباره من لال سازی و سرش را به گرز ذلت بکوبی و عزتش را به ذلت بدل کنی و بزرگی‌اش را بشکنی و گردنش را به خواری فرود آوری و کبریایی‌اش را از هم بپاشی و مرا از همه ضرر و شر و طعن و غیبت و عیب‌جویی و حسد و دشمنی و بندها و دام‌ها و پیاده‌ها و سواره‌های او ایمن سازی؛ زیرا که تو غالب غیر مغلوب و دارای قدرت بی‌نهایتی.

صحیفه سجاده، ترجمه سیدجواد هاشمی، دعای بیست و سوم، ص ۲۳۸.

خداوندا بر محمد و خاندان پاکش درود فرست و لباس عافیت بر اندامم بیوشان و تمام وجودم را به عافیت فروپوشان و در پر تو آن بزرگواری عطا فرما و مرا امان بخش و گرمی بدار و بی‌نیاز گردان به عافیت و عافیت را بر من صدقه‌ده و مرا عافیت بخش و برایم بستر عافیت بگستر و عافیت را برایم از هر مانعی پیراسته ساز و در دنیا و آخرت بین من و عافیت جدایی مینداز. خداوندا بر محمد و آلش درود فرست و مرا عافیت بخش؛ عافیتی کافی و شفابخش و برتر و روزافزون، عافیتی که در بدنم عافیت تولید کند و در یک کلمه: عافیت دنیا و آخرت و بر من ممت گذار به تندرستی و امنیت و سلامت در دین و بدنم و بصیرت در دل و پیشرفت در امور و هراس و بیم از خود و توان و قدرت بر انجام طاعتی که مرا به آن فرمان داده‌ای و اجتناب از نافرمانی‌ات که مرا از آن برحذر داشته‌ای. خداوندا بر من ممت گذار مادام که زنده‌ام، در این سال و هر سال دیگر که موفق به حج و عمره و زیارت قبر رسالت و آل او - که درودت بر همه آنان باد - گردم، همیشه تا وقتی که مرا در دنیا زنده می‌داری، آن عبادات را پذیرفته و مایه پاداش و منظور نظر و ذخیره‌ام نزد خود قرار ده و زبانم را به حمد و شکر و ذکر و ثنای جمیلت گویا کن و قلبم را برای پذیرش هدایت‌های دینت گشاده ساز و مرا و فرزندانم را از شیطان رانده‌شده و از شر جانوران

سلامت در قرآن تدبر در قرآن

تلاوت و عده کمتری در آن تدبر می‌کنند؟! امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةِ لَا تَدْبِيرَ فِيهَا» در قرائتی که در آن تدبر نباشد، خیری نیست (بحارالانوار، علامه مجلسی)

گاه نیاز است انسان در کنج خلوت نشسته و با خود بیندیشد که نکوهش و توبیخ‌های پیاپی قرآن از کسانی که در قرآن تدبر نمی‌کنند برای چیست و چرا خداوند این همه ما را بدان توجه داده است؟

در سوره محمد می‌خوانیم: ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ آیا در آیات قرآن نمی‌اندیشند؟ یا [مگر] بر دل‌هایشان قفل‌هایی نهاده شده است؟ (محمد، ۲۴)

همچنین در سوره قمر خداوند به‌طور مکرر می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾ ما قرآن را برای یادآوری آسان ساختیم، آیا کسی هست که متذکر شود؟! (قمر، ۴۰، ۳۲، ۲۲ و ۱۷)

از موضوعات بسیار مهم در درک و فهم قرآن کریم، تدبر در آن است؛ ولی متأسفانه این مسئله مانند قرآن کریم همچنان مهجور مانده است. موضوعی که اگر جایگاه خود را در میان مسلمانان پیدا کند، منشأ آثار و برکات فراوانی در جامعه اسلامی خواهد شد. بسیاری از مشکلاتی که اکنون گریبان‌گیر امت اسلامی است، ریشه در دور ماندن از قرآن و فرهنگ غنی آن دارد. امیر مؤمنان علی علیه السلام پیشاپیش در مورد دوری از قرآن به امت اسلامی هشدار داده و فرموده است: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا بَقِيَّ فِيهِمْ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ» زمانی بر مردم خواهد آمد که از قرآن در میان آنان جز نشانه‌ای باقی نخواهد ماند (نهج البلاغه، حکمت ۳۶۹).

آیا واقعیت غیر از این است که در جامعه اسلامی ما که بیشتر مردم باسوادند و اظهار عشق و علاقه و احترام به قرآن می‌کنند، شمار زیادی از آنان هنوز قادر به خواندن قرآن نیستند و عده زیادی نیز که توان قرآن خواندن دارند، به‌ندرت در طول سال - به‌غیر از ماه مبارک رمضان - قرآن می‌خوانند و تنها عده کمی همواره آن را

همچنان
که برای تماس با ظاهر قرآن کریم،
طهارت با وضو یا غسل نیاز است، برای تماس جان
انسان با باطن قرآن و فهم و درک معانی و محتوای عمیق
آن نیز به قلبی سلیم و جانی طاهر نیاز است.

همچنان که برای تماس با ظاهر قرآن کریم، طهارت با وضو یا غسل نیاز است، برای تماس جان انسان با باطن قرآن و فهم و درک معانی و محتوای عمیق آن نیز به قلبی سلیم و جانی طاهر نیاز است. انسان باید رذایل اخلاقی و نیز جمود و انحراف فکری و اعتقادی را که همگی رجس و موجب آلودگی روح هستند از خود دور کند و دل و جان خویش را صیقل دهد تا آینه قرآن گردد و معارف بلندش در آن نقش بندد.

امام خمینی رحمته الله علیه در این باره می‌فرماید: باید دانست که از برای هر یک از اعمال صالحه یا سیئه چنان که در عالم ملکوت صورتی مناسب با آن است، در ملکوت نفس نیز صورتی است که به واسطه آن در باطن ملکوت نفس یا نورانیت حاصل شود و قلب مطهر و منور گردد و در این صورت نفس چون آینه صیقل صافی گردد که لایق تجلیات غیبیه و ظهور حقایق و معارف در آن شود و یا ملکوت نفس، ظلمانی و پلید شود و در این صورت قلب چون آینه زنگار زده و چرکین گردد که لایق حصول معارف الهیه و حقایق غیبیه نگردد؛ و چون قلب در این صورت کم‌کم در تحت سلطه شیطان واقع شود و متصرف مملکت روح ابلیس گردد، سمع و بصر و سایر قوانین به تصرف آن پلید در آید و سمع از معارف و مواظط الهیه به کلی بسته شود و چشم، آیات باهره الهیه را نبیند و از حق و آثار و آیات او کور گردد و دل تفقه در دین نکند و از تفکر در آیات و بینات و تذکر حق و اسما و صفات محروم گردد (آداب الصلوه، امام خمینی رحمته الله علیه). چنان که حق تعالی فرموده است: ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ نظر آن‌ها به عالم چون نظر انعام و حیوانات گردد که از اعتبار و تدبر خالی است و قلوب آن‌ها چون قلوب حیوانات شود که از تفکر و تذکر بی‌بهره است، بلکه از نظر درایت و شنیدن مواظط و معارف حالت غفلت و استکبار آنان روزافزون شود، پس از حیوان پست‌تر و گمراه‌ترند (اعراف، ۱۷۹).

منبع

تدبر در قرآن،

93688/7502/https://hawzah.net/fa/Magazine/View/5415

دسترسی در ۱۳۹۸/۱۰/۳۰

امروزه که مردم دنیا به بن‌بست فرهنگی و اخلاقی رسیده‌اند و با چشمانی هراسان و نگران به دنبال یافتن روزه‌امیدی برای نجات خود می‌گردند، زمان آن فرارسیده که مسلمانان به خود آیند و برای بار دیگر به ندای غریبانه قرآن کریم که در طول قرون و اعصار همچنان به گوش می‌رسد لبیک گویند و با اجرای آموزه‌های قرآن در برنامه‌های شخصی و اجتماعی خود، الگویی قرآنی به دنیا ارائه دهند که شاید این بزرگ‌ترین رسالت آنان در عصر حاضر باشد.

مفهوم تدبر

تدبر از ماده «دَبَّر» و به معنی پشت هر چیزی است و «تدبیر» و «تدبر» نیز به معنی ژرف‌اندیشی و عاقبت‌نگری است (مفردات راغب و المنجد، ذیل واژه تدبر). تفاوت «تدبر» با «تفکر» در دیدگاه مربوط به بررسی علل و خصوصیات یک موجود است (مثل بررسی علل و خصوصیات رفتار یک شخص در جامعه)؛ ولی تدبر مربوط به بررسی عواقب، نتایج و پیامدهای آن رفتار است (لغت‌نامه دهخدا؛ فروغ‌اللوغیه، ابی‌هلال عسکری). با توجه به مفهوم لغوی تدبر، مفهوم اصطلاحی این واژه نیز در حوزه قرآنی، چنین بیان شده است: پیگیری آیات به صورت پیاپی و پشت سر هم همراه با تأمل در آن‌ها و در روابط آیات با یکدیگر و یافتن روابط ناپیدای موجود در هر یک از آیات (المیزان، علامه طباطبایی رحمته الله علیه). دستاورد چنین تدبری کشف مفاهیم و معارف عظیم و لطیف قرآن کریم در زمینه علمی، تأثیرپذیری روح و ایجاد صفای باطن و بصیرت یافتن انسان از فرایند این تدبر و تأمل است؛ چراکه خداوند در قرآن با زبان فطرت با وی سخن می‌گوید و تا زمانی که بشر زبان فطرت خود را فراموش نکرده و خود را از جرگه انسانیت خارج نساخته باشد، کلام خدا آشنای روح و جانش خواهد بود و می‌تواند از مفاهیم و محتوای آن بهره‌ها ببرد.

رمز توفیق در تدبر در قرآن

خداوند سبحان برای فهم قرآن، وجود قلب پاک را لازم می‌داند؛ چنان که می‌فرماید: ﴿أَنَّهُ لَقَرَّانٌ كَرِيمٌ * فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ * لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ که این (پیام) قطعاً قرآنی است ارجمند. در کتابی نهفته که جز پاک‌شدگان بر آن دست ندارند (واقع، ۷۹-۷۷).

سلامت در احادیث

شیخ حرّ عاملی و کتاب وسائل الشیعه

هادی حجت
دانشگاه قرآن و حدیث
hojjat.h@qhu.ac.ir

بی تردید، وسائل الشیعه یکی از باارزش‌ترین و کارآمدترین جوامع حدیثی در حوزه فقه شیعه است که از زمان تألیف تاکنون، همواره مورد توجه فقیهان و عالمان شیعه بوده است و امروزه نیز از ارکان اصلی استنباط احکام شرعی و اجتهاد در حوزه‌های علمیه شیعه به شمار می‌رود.

جوامع روایی شیعه هفت کتاب است و از چهار کتاب آن با عنوان منابع متقدم یاد می‌شود که شامل الکافی، من لایحضره الفقیه، تهذیب و استبصار است. این کتاب‌ها به همراه نویسندگان آن‌ها که با نام محمدون ثلاث اول شناخته می‌شوند، پیش‌تر معرفی شدند. افزون بر آن‌ها، سه جامع روایی متأخر شیعه نیز در سده‌های گذشته تألیف شده‌اند که نویسندگان آن‌ها، محمدون ثلاث دوم نامیده می‌شوند. در شماره پیشین، مرحوم فیض کاشانی و اثر ارزشمند وی با نام «الوافی» معرفی شد. اینک به معرفی کوتاه «شیخ حرّ عاملی» و کتاب شریف «وسائل الشیعه» می‌پردازیم.

شیخ حرّ عاملی

محمد بن حسن بن علی معروف به «شیخ حرّ عاملی»، آن گونه که خود نوشته است در شب جمعه هشتم رجب، سال ۱۰۳۳ هجری در روستای مشغری از توابع جُبع در منطقه جبل عامل لبنان دیده به جهان گشود. جبل عامل زادگاه شخصیت‌های برجسته‌ای از عالمان شیعه، همچون محقق ثانی (م ۹۴۰ ق)، شهید اول (م ۷۸۶ ق)، شهید ثانی (م ۹۶۶ ق) و شیخ بهایی (م ۱۰۳۰ ق) است. پیشینه تشیع در منطقه جبل عامل به زمان تبعید ابوذر غفاری به آن سامان برمی‌گردد.

شیخ حرّ عاملی تحصیلات خود را در زادگاهش نزد پدر، عمو و گروهی دیگر از عالمان آن دیار آغاز کرد. در جُبع نیز نزد عمو و زین‌الدین محمد (نوه صاحب‌المعالم) و شماری از مشایخ آن دیار، تحصیلات خود را ادامه داد. وی تا چهل سالگی در منطقه جبل عامل زندگی کرد و در این مدت، دو به سفر حج مشرف گردید. در سال ۱۰۷۳ هجری برای زیارت ائمه معصومان، به عراق رفت و از آنجا برای زیارت امام رضا، عازم مشهد مقدس گشت و در آنجا ساکن شد. در سال ۱۰۸۷ و ۱۰۸۸ نیز دو بار به زیارت حج و ائمه معصومان، در عراق مشرف شد و بعد از آن به اصفهان رفت و به

دیدار عالمان بزرگ اصفهان، مانند علامه مجلسی نائل آمد. وی در آن سفر به علامه مجلسی اجازه روایت داد و علامه نیز به شیخ حرّ اجازه روایت داد. شیخ حرّ عاملی بعد از آن به مشهد مقدس بازگشت و تا پایان عمر در آنجا ماند تا آنکه سرانجام در سال ۱۱۰۴ ق در آن دیار، دیده از جهان فروبست و در جوار حرم رضوی به خاک سپرده شد.

کتاب وسائل الشیعه

نام کامل این کتاب «تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه» است؛ یعنی کتابی که به تبیین و تفصیل احادیث شیعه که همان ابزارهای لازم برای به دست آوردن احکام و مسائل شریعت‌اند، پرداخته است. موضوع این کتاب روایات فقهی شیعه است؛ اگرچه به فراخور برخی از ابواب، پاره‌ای از روایات غیر فقهی مانند مباحث اخلاقی و آداب در آن آمده است.

بی تردید، وسائل الشیعه یکی از مهم‌ترین و کارآمدترین جوامع حدیثی در حوزه فقه شیعه است که از زمان تألیف تاکنون، همواره مورد توجه فقیهان و عالمان شیعه بوده است و امروزه نیز از ارکان اصلی استنباط احکام شرعی و اجتهاد در حوزه‌های علمیه شیعه به شمار می‌رود. امروزه، کم‌وبیش هیچ فقیه و مجتهدی را نمی‌توان یافت مگر آنکه مکرراً به این کتاب، به‌عنوان سودمندترین و معتبرترین منبع استنباط احکام فقهی مراجعه کرده و از آن بهره‌مند شده است.

شیخ حرّ نزدیک دوسوم این کار بزرگ را در زادگاهش به نگارش درآورد و در سال ۱۰۸۸ در مشهد مقدس، آن را به پایان رساند. وی نزدیک بیست سال به گردآوری، ساماندهی و تحقیق کتاب پرداخت و پس از تألیف، دو بار موفق به بازنویسی کلی و تجدیدنظر در آن گردید.

مرحوم شیخ حر در مقدمه وسائل الشیعه در بیان انگیزه‌اش از تألیف کتاب، نخست به اشکالات و مشکلاتی که در به‌کارگیری کتاب‌های حدیثی همچون کتب اربعه وجود داشته است، اشاره می‌کند؛ مانند:

- پراکندگی روایات مربوط به یک موضوع؛

- اختلاف شیوه‌های گزینش احادیث و ابواب کتاب؛

- تکرار احادیث به صورت گسترده؛

- اشتغال کتاب‌های فقهی بر مباحث غیر فقهی و همچنین عدم ذکر بسیاری از احادیث فقهی؛

- از آنجا که مهم‌ترین و متعارف‌ترین کتاب فقهی در آن دوره، کتاب «شرایع الاسلام» محقق حلی (م ۶۷۶ ق) بوده است؛ از این‌رو شیخ حر، کتاب وسائل‌الشیعه را بر پایه تبویب و ترتیب این کتاب گردآوری کرده و بیشتر ابواب با عناوین کتاب شرایع‌الاسلام هماهنگ است؛ بنابراین «وسائل‌الشیعه» را می‌توان شرح حدیثی کتاب شرایع‌الاسلام به شمار آورد.

شیخ حر عاملی کتاب وسائل‌الشیعه را در سه بخش تألیف کرده است:

الف. ابواب مقدمه‌العبادات؛

ب. بخش اصلی کتاب که در بردارنده پنجاه کتاب فقهی از کتاب طهارت تا کتاب دیات است؛

ج. خاتمه کتاب که در برگیرنده دوازده بخش با عنوان فائده است.

ویژگی‌های کتاب وسائل‌الشیعه

برخی از برتری‌ها و ویژگی‌های کتاب عبارت‌اند از:

۱. جامعیت کتاب نسبت به احادیث فقهی اعم از متعارض و غیر متعارض؛ این اثر در برگیرنده قریب به اتفاق احادیث فقهی و از فراگیرترین کتب احادیث فقهی شیعه است. مقایسه آمار روایات فقهی وسائل‌الشیعه با روایات فقهی دیگر جوامع حدیثی، به خوبی روشنگر این نکته است. شمار روایات نقل شده در این کتاب بر پایه چاپ مؤسسه آل‌البیت، ۳۵۸۶۸ حدیث است. نویسنده به کتب اربعه بسنده نکرده و با تتبعی گسترده، روایات فقهی را از بیش از هشتاد کتاب روایی معتبر شیعه گردآورده است؛

۲. گردآوری و سامان‌دهی احادیث با اسناد یا متون گوناگون در باب مناسب و در کنار یکدیگر، امکان مقابله متون و اسناد همانند را فراهم ساخته است؛

۳. عنوان دهی ابواب مطابق فتوای خود؛ شیخ حر در عنوان باب‌ها، برداشت خود را از احادیث باب مطرح کرده است. به نمونه‌هایی از عناوین ابواب توجه کنید: باب استحباب التختیم بالعقیق، باب کراهه الصلاة فی بیت فیه خمر، باب عدم جواز اخذ الاجره علی الاذان، باب تأکد استحباب التسبیح ثلاثاً فی الرکوع و السجود؛

۴. تقدیم احادیث قوی‌تر و مطابق عنوان باب؛ در هر باب، بیشتر روایاتی که از سند و دلالت قوی‌تر برخوردارند، بر روایاتی که عنوان

باب نیز بر پایه آن‌ها تنظیم شده است، مقدم شده‌اند؛

۵. پرهیز از تکرار حدیث؛ نویسنده از تکرار حدیث پرهیز و تنها در پایان باب اشاره می‌کند که در ابواب گذشته یا آینده چنین روایاتی وجود دارد؛

۶. تقطیع روایات؛ ایشان همچنین برای اختصار و اکتفا به بخش موردنظر، به تقطیع روایات پرداخته است. با این کار، اگرچه از افزایش حجم کتاب جلوگیری شده است؛ متأسفانه در برخی از موارد، موجب از دست رفتن پاره‌ای از قرائن موجود در حدیث گردیده است؛

۷. تعیین مصدر روایت در آغاز سند؛ در آغاز سندهایی که از کتب اربعه نقل شده، نام نویسندگان کتاب‌ها مقدم شده و در دیگر کتاب‌ها به نام کتاب و نویسنده تصریح شده است. اسامی نویسندگان کتب اربعه در آغاز اسناد وسائل این گونه آمده است: محمدبن یعقوب برای شیخ کلینی، محمدبن علی بن‌الحسین برای شیخ صدوق و محمدبن الحسن برای شیخ طوسی.

نمونه‌ای از روایات کتاب وسائل‌الشیعه

أَبْوَابُ أَحْكَامِ الْمَلَابِسِ وَ كَوْفِي غَيْرِ الصَّلَاةِ

بَابُ اسْتِحْبَابِ التَّجَمُّلِ وَ كَرَاهَةِ التَّبَاؤُسِ

۵۷۳۸. مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ عَنْ ابْنِ فَضَالٍ عَنْ أَبِي شُعَيْبِ الْمَحْمَلِيِّ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَ التَّجَمُّلَ وَ يُبْغِضُ الْبُؤْسَ وَ التَّبَاؤُسَ».

۵۷۳۹. وَ عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ قَالَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَنْتَرَ نِعْمَةَ عَلِيَّ عَبْدِهِ».

۵۷۴۰. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: «إِذَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ بِنِعْمَةٍ أَحَبَّ أَنْ يَرَاهَا عَلَيْهِ لِأَنَّهُ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ».

۵۷۴۱. مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي الْخِصَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ رِثَابٍ عَنِ الْحَلْبِيِّ قَالَ: «قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام ثَلَاثَةٌ أَشْيَاءُ لَا يُحَاسِبُ اللَّهُ عَلَيْهَا الْمُؤْمِنَ طَعَامٌ يَأْكُلُهُ وَ نَوْبٌ يَلْبَسُهُ وَ زَوْجَةٌ صَالِحَةٌ تَعَاوَنُهُ وَ يُحْصِنُ بِهَا فَرْجَهُ».

حجت، هادی (۱۳۹۵). دانش حدیث به قلم مدرسان دانشگاه قرآن و حدیث، نشر جمال، ص ۲۴۴-۲۴۸.

احکام فقهی مصرف انواع ژلاتین خوراکی

محمد مهری لیقوان
دانشکده سلامت و دین
دانشگاه علوم پزشکی قم
mmehrilighvan@gmail.com

روش تهیه و تولید ژلاتین

ژلاتین به دو روش سنتی و شیمیایی قابل تهیه است که در روش سنتی، ژلاتین تقریباً به همان روش پخت خانگی تهیه می‌شود و در روش شیمیایی یا سنتتیک که خود به دو صورت اسیدی و قلیایی تقسیم می‌شود، از برخی آنزیم‌ها نیز جهت سرعت دادن به فرایند تولید ژلاتین استفاده می‌شود؛ البته نوعی ژلاتین از ماهی تهیه می‌گردد که از نظر تکنولوژی تولید، کمی متفاوت با ژلاتین معمولی است. به‌طور کلی، ژلاتین از هر روشی که تولید شود در آن سه عمل خالص‌سازی، تغلیظ و خشک کردن انجام می‌گیرد. در صورتی که فرایند تولید ژلاتین با اسید شروع شود، روش را اسیدی و ژلاتین حاصل را نوع A و در صورتی که فرآیند با قلیا شروع شود، روش را قلیایی و نوع ژلاتین تولیدی را B می‌نامند. در تولید ژلاتین از پوست خوک، از فرایند اسیدی استفاده می‌شود که البته این ژلاتین در کشورهای اسلامی کاربرد ندارد. در مورد تولید ژلاتین از استخوان گاو و گوسفند، از فرایند قلیایی استفاده می‌شود (۲).

حکم فقهی مصرف ژلاتین خوراکی خوردن ژلاتین چه حکمی دارد؟

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله‌علیه: حلیت و حرمت ژلاتین دایرمدار موادی است که از آن‌ها تهیه می‌شود؛ ژلاتین گیاهی حلال است و ژلاتین تهیه شده از استخوان حیوان‌های حلال گوشت که ذبح شرعی شده‌اند، حلال است و اما ژلاتین تهیه شده از پوست حیوان حلال گوشت که ذبح شرعی نشده، نجس و حرام است و ژلاتین تهیه شده از اجزای حیوانات حرام گوشت حرام‌اند و در هر صورت اگر ژلاتین دارای قسم حلال و حرام باشد و شما ندانید آنچه می‌خواهید بخورید از کدام قسم می‌باشد، محکوم به حلیت است (۳).

حضرت آیت‌الله سیستانی رحمته‌الله‌علیه: اگر شک کنید که ژلاتین از گیاه

ژلاتین از واژه لاتین «Gelatus» به معنی سفت، محکم و یخ‌زده گرفته شده است. ژلاتین یک محصول پروتئینی جامد، نیم‌شفاف، بی‌رنگ، ترد و کم‌ویبش بی‌مزه است که از منابع مختلف از کلاژن‌ها و مواد پروتئینی دامی نظیر استخوان و بافت‌های هم‌بند دام‌ها، پوست حیوانات، گوشت ماهیان غیر خوراکی، پوست ماهی و سایر منابع پروتئینی قابل تهیه است؛ ولی از آنجا که منابعی مانند گوشت ماهی و دام، به‌طور مستقیم مصرف خوراکی دارد و گران قیمت است، معمولاً ژلاتین را از ضایعات پوست، گوشت، استخوان و یا منابع پروتئینی غیر خوراکی تهیه می‌نمایند که اغلب به‌صورت پودر و گرانول تولید می‌گردد. ژلاتین عمدتاً از پوست خوک، پوست و استخوان گاو تهیه می‌شود، لیکن ۴۴ درصد ژلاتین دنیا از پوست خوک تهیه می‌شود. ۸۴ تا ۹۰ درصد ترکیبات اصلی ژلاتین را پروتئین‌ها تشکیل می‌دهند و مابقی اجزای تشکیل‌دهنده آن نمک‌های معدنی و آب هستند.

ژلاتین یکی از پر مصرف‌ترین مواد پروتئینی کلونیدی در صنایع غذایی، دارویی، پزشکی و نظامی است. از ژلاتین در صنایع غذایی در تهیه شیرینی، آب‌نبات، دسرهای آماده، مارمالاداها، ژله‌ها و بستنی‌ها استفاده می‌شود. به‌علاوه این ماده در فرآورده‌های لبنی، فرآورده‌های گوشتی و غذاهای منجمد به‌عنوان کلونید محافظ عمل کرده، به‌آسانی در بدن جذب می‌شود و حتی به هضم سایر مواد غذایی از طریق تشکیل امولسیون کمک می‌کند.

در پزشکی از ژلاتین به‌عنوان روکش برای تهیه کپسول‌های ژلاتینی نرم و سخت استفاده می‌شود. دلیل استفاده از ژلاتین در صنایع دارویی این است که ژلاتین یکی از خالص‌ترین و همچنین کامل‌ترین پروتئین‌های موجود بوده است و خیلی سریع جذب بدن می‌گردد. از دیگر مصارف ژلاتین در صنایع داروسازی، پوشش بعضی از قرص‌ها و کپسول‌ها و همچنین به‌عنوان جاذب آب، در بعضی از اعمال جراحی می‌توان نام برد (۱).

گرفته شده یا از حیوان، خوردن آن جایز است و تفحص لازم نیست، ولی اگر بدانید که از حیوان گرفته شده و از تذکبه شرعی آن مطمئن نباشید خوردن آن جایز نیست، حتی - بنا بر احتیاط واجب - اگر از استخوان‌های حیوان فراهم شده باشد. اگر علم و یقین داشته باشیم که مواد آن استحاله شده و در ضمن عملیات شیمیایی دگرگون شده است خوردن آن مطلقاً اشکال ندارد؛ اما این امر ثابت نشده است.

حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی رحمته‌الله‌علیه در موارد مشکوک که نمی‌دانیم از چه ماده‌ای گرفته شده، حکم حلیت و طهارت است و فحس و جستجو لازم نیست؛ و اگر یقین داشته باشیم که از ماده حرام و نجس گرفته شده است استحاله صدق نمی‌کند، اما راه دیگری برای حلیت و طهارت آن وجود دارد و استفاده از آن در موارد ضرورت مانعی ندارد (۵).

حضرت آیت‌الله بهجت رحمته‌الله‌علیه آنچه از استخوان خوک باشد، نجس است و نیز آنچه از استخوان گاو است اگر از کشور غیر اسلامی آمده باشد نجس است (۶).

در انگلیس در بعضی قرص‌ها و داروها، از ژلاتین حیواناتی مانند خوک استفاده می‌شود، اما شکل نهایی قرص‌ها مانند قرص‌های گچی است. از آنجایی که نمی‌دانم استحاله شامل این موارد می‌شود یا نه، حکم شرعی استفاده از آن چیست؟ در بیشتر کپسول‌های دارویی و غیر دارویی نوشته شده که حاوی ژلاتین است که در واقع روکش جلد کپسول است، با توجه به اینکه این داروها در خارج تهیه می‌شود، حکم خوردن آن چیست؟ (۸)

حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای رحمته‌الله‌علیه اگر قرص‌ها دارای قسم حلال و حرام باشد و ندانید آنچه می‌خورید از کدام قسم است، محکوم به حلیت است (۳).

ژلاتین تهیه شده از اجزای حیوانات حرام گوشت حرام‌اند و صرف

تجویز پزشک موجب حلال شدن آن نمی‌گردد، مگر اینکه علاج منحصر در استعمال آن است و عدم استعمال، منجر به مرگ یا چیزی نزدیک آن می‌شود که به مقدار رفع ضرورت جایز است. حضرت آیت‌الله‌العظمی سیستانی رحمته‌الله‌علیه اگر علم به نجاست ندارد، استفاده آن اشکال ندارد (۳). دارو اگر از نجس و مشتقات آن تهیه شده باشد، نجس است و خوردن آن حرام است؛ ولی چنانچه یقین به ساخته شدن دارو از نجاست نداشته باشید، اشکال ندارد و اگر ضرورت علاج طبق نظر متخصص آن را اقتضا کند و علاج منحصر به آن باشد به مقدار ضرورت اشکال ندارد.

حضرت آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی رحمته‌الله‌علیه در موارد مشکوک که نمی‌دانید از چه ماده‌ای گرفته شده، حکم، حلیت و طهارت است و جستجو لازم نیست (۵).

حضرت آیت‌الله‌العظمی نوری همدانی رحمته‌الله‌علیه در فرض یقین به موارد مذکور در سؤال، خوردن قرص مزبور جایز نیست، مگر در مواردی که ضرورت باشد (۷).

منبع:

۱. پیشگر، امید. مقالات سایت تبیان، <https://article.tebyan.net/shdj>. دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۲۵.
۲. همان.
۳. خامنه‌ای، سید علی. استفتائات، پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری: <http://farsi.khamenei.ir>. دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۱۶.
۴. سیستانی، سید علی. استفتائات، پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله‌العظمی سیستانی: www.sistani.org. دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۱۶.
۵. مکارم شیرازی، ناصر. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی: www.makarem.ir. دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۱۶.
- ۶ و ۷. یوسف وند، مهدی. استفتائات مراجع، سایت hadana.ir موتور جستجوی پرسش و پاسخ دینی دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۱۶.
۸. موسسه فرهنگی رواق حکمت، سایت <http://www.islamquest.ir/introsh>. دسترسی در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۱۶.

اگر قرص‌های (حاوی ژلاتین) دارای قسم حلال و حرام باشد و ندانید آنچه می‌خورید از کدام قسم است، محکوم به حلیت است.

صداقت، حقیقت‌گویی

محسن رضایی آدریانی
گروه فلسفه و اخلاق سلامت،
دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم
mrezaie@muq.ac.ir

در آموزه‌های اسلام عزیز، بهای زیادی به صداقت و راست‌گویی داده شده است. واژه «صدق» و مشتقات آن در ۱۴۴ آیه کریمه از ۴۹ سوره مبارکه و به تعداد ۱۵۵ بار در قرآن کریم، آمده است. معصومان علیهم‌السلام در روایات بسیاری مسلمانان را به این فضیلت اخلاقی سفارش نموده‌اند.

به حول و قوه الهی از این شماره تا چند شماره آینده، در این ستون به این موضوع مهم پرداخته خواهد شد.

آیات پایانی سوره مبارکه مائده به بیان احتجاج خداوند متعال با پیامبران علیهم‌السلام و سپس با حضرت عیسی مسیح علیه‌السلام می‌پردازد. در انتهای آیات خداوند متعال می‌فرماید: «امروز، روزی است که راستی راست‌گویان به آن‌ها سود می‌بخشد». در تفسیر نور، چند پیام از این آیه کریمه بیان شده است که دو مورد از آن‌ها با حوزه سلامت ارتباط بیشتری دارد:

۱. «مؤمنان اگر به‌خاطر صداقتشان مشکلاتی را در دنیا تحمل کنند، این راستی و صداقت در آخرت برای آنان کارساز است» (قرآنی، ۱۳۸۳). کسی که راست می‌گوید در زندگی دنیا با چالش‌هایی روبرو می‌شود و مشکلاتی برای او پدید می‌آید؛ ولی واقعیت این است که صداقت و راست‌گویی موجب سعادت انسان است و تنها فرد راست‌گو است که در آخرت خوشبخت می‌شود. جراح به‌طور ناگهانی دچار ضعف مفرد شده است و جراحی برایش سخت و طاقت‌فرسا می‌شود. هنگامی که موضوع را با بیمار یا خانواده او مطرح می‌کند تا تعویق جراحی به‌روزی دیگر را اعلام کند، ممکن است با ابراز ناراحتی و غرولند آنان روبرو شود. هنگامی که خطایی کنیم و به بیمار آسیبی برسد و صادقانه آن را با بیمار یا خانواده او در میان گذاریم، ممکن است آنان بر آشوبند و تندی کنند. وقتی به بیمار بگوییم که علت باقی ماندن درد شکم وی یک هفته پس از جراحی، گاز استریل باقی مانده به‌اشتباه در

«قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

خداوند می‌گوید: امروز، روزی است که راستی راست‌گویان، به آن‌ها سود می‌بخشد برای آن‌ها باغ‌هایی از بهشت است که نهرها از زیر (درختان) آن می‌گذرد و تا ابد، جاودانه در آن می‌مانند. هم خداوند از آن‌ها خشنود است و هم آن‌ها از خدا خشنودند. این، رستگاری بزرگ است. (مائده، ۱۱۹)

همان‌گونه که آگاه هستید، قرار بر این بود که در هر جلسه درس، آیه‌ای از قرآن یا یک حدیث شریف بیان شود و این آیات و روایات با موضوع و مبحث کلاس اخلاق پزشکی و اخلاق حرفه‌ای دانشجویان رشته‌های علوم سلامت، مرتبط باشد. تاکنون، مباحث بسیاری به همین صورت بیان شده است. از این شماره به موضوع «صداقت» یا به تعبیر دیگر «حقیقت‌گویی» پرداخته می‌شود. فصل هشتم کتاب «مبانی اخلاقیات زیست‌پزشکی (Principles of Biomedical Ethics)» به موضوع «ارتباطات حرفه‌مند و بیمار (professional-patient Relationships)» پرداخته است. این فصل، شش عنوان فرعی و یک نتیجه‌گیری دارد. نخستین آن‌ها «veracity» است. ترجمه‌های موجود، واژه «حقیقت‌گویی» را جایگزین فارسی آن قرار داده‌اند. به نظر می‌رسد تعبیر «صداقت» جایگزین مناسب‌تری باشد. صداقت در فرهنگ عمومی ما بیشتر و بهتر از حقیقت‌گویی، رایج شده است.

وقتی صادقانه علت تأخیر جراحی را بگوییم و صادقانه بروز خطا را توضیح دهیم؛ هستند کسانی که با روی گشاده با موضوع روبرو می‌شوند.

راست‌گویی‌شان، زبان مادی می‌کنند؛ ولی واقعیت این است که اگر کل زندگی انسان (مجموع دنیا و آخرت) را در نظر بگیریم، صداقت و راست‌گویی به سود انسان است.

یکی از مکاتب معروف در فلسفه اخلاق غرب، مکتب نتیجه‌گرایی است. یکی از نحله‌های این مکتب، «سودگرایی لذت‌محور» است. بر اساس این دیدگاه، کاری از نظر اخلاقی قابل قبول است که بیشترین نفع و سود را داشته باشد و درد و رنج را کم کند. حتی اگر نگاه ما همین نگاه مادی و دنیوی هم باشد، باز در مجموع و به طور کلی باید گفت راست‌گویی در دنیا هم، به نفع فرد است. گسترش راست‌گویی، با وجود سختی برای فرد، با ایجاد حس اعتماد میان افراد، دنیای انسان‌ها را هم آباد می‌کند.

ولی از سوی دیگر، اگر نگاه برتر دینی را قبول داشته باشیم، تحمل سختی دنیا در برابر نفع آخرت بسیار ارزشمند است. در نگاه دینی، زندگی دنیا کوتاه، گذرا و فانی و زندگی آخرت، ابدی و جاودانه است؛ از این رو پذیرش سختی دنیا به خاطر صداقت، حتی با نگاه نتیجه‌گروانه هم معقول است.

اگر به وجود خداوند متعال و برپا شدن قیامت ایمان داشته باشیم و دروغ را یک گناه کبیره بدانیم، به این نکته خواهیم رسید که «دروغ‌های منفعت‌آمیز»، ما، موجب غضب خداوند متعال می‌شود. صداقت به نفع ما است و دروغ، زبان غیر قابل سنجشی را بر ما وارد می‌کند.

بیاییم خطاهای پزشکی مان، نقص امکانات و تجهیزات، کوتاهی در رسیدگی به بیماران، عوارض انجام اقدامات و... را صادقانه با بیمار یا خانواده او در میان گذاریم.

منبع:

۱. قرآن کریم، سوره مبارکه مائده، آیه ۱۱۹.
۲. قرآنی، محسن، (۱۳۸۳)، تفسیر نور، جلد ۳، ص ۱۹۹.

شکمش است، احتمال تندی و ناراحتی او وجود دارد. خانواده از زدن واکسن کودک خود امتناع می‌کند. علت را جویا شده‌ایم، شنیده‌اند که واکسن عوارض دارد. اگر صادقانه بگوییم که برای همه واکسن‌ها احتمال بروز عوارض وجود دارد، شاید در لحظه اول در تصمیم خود، مصمم‌تر هم بشوند! دانشجویی که به صورت غیرموجه غیبت کرده است و علت غیبت خود را صادقانه بگوید، ممکن است جریمه شود و شاید نتواند امتحان دهد.

این‌ها نمونه‌هایی از مصادیق صداقت در نظام سلامت است. ممکن است نمونه‌های بسیاری را هم شما به خاطر بیاورید. لختی تفکر کنید!

اینکه صداقت در آخرت کارساز است به این معنی نیست که در دنیا کارساز نیست. با وجود مشکلاتی که گفته شد، فضیلت صداقت به قدری زیبا است که حتی مردمان عادی هم از آن استقبال می‌کنند. هنگامی که با بیمار یا خانواده او روبرو شویم و صادقانه علت تأخیر جراحی را بگوییم و صادقانه بروز خطا و جا ماندن گاز در شکم بیمار را توضیح دهیم، از میان آنان هستند کسانی که با وجود داشتن اعتراض به وضع پدید آمده، باز هم معقول و محترمانه با موضوع روبرو می‌شوند. غالباً اساتید بزرگوار از خطای دانشجوی صادق و راست‌گو می‌گذرند. صداقت، در فرهنگ عمومی ما یک فضیلت اخلاقی است. افراد بسیاری، از رفتار صادقانه دیگران نیز تشکر می‌کنند.

۲. «تنها صادقان نفع می‌برند نه مدعیان، شعار دهندگان و ریاکاران» (قرآنی، ۱۳۸۳). گاهی وقت‌ها، افراد می‌گویند که ما می‌دانیم صداقت خوب است اما رفتار صادقانه هزینه دارد. در زندگی دنیا با این مسابقه پول و قدرت و شهرتی که وجود دارد، شخص صادق با مشکلاتی روبرو می‌شود و از این مسابقه عقب می‌افتد. در نگاه دنیوی و با معیار لذت و رفاه مادی، این‌گونه افراد به دلیل

اهمیت ارائه اطلاعات به بیمار و درک اطلاعات توسط بیمار

احمد مشکوری

گروه فلسفه و اخلاق سلامت،

دانشکده سلامت و دین، دانشگاه علوم پزشکی قم

a.mashkoori@gmail.com

معرفی مورد

بیمار خانم س. ه. ۳۷ ساله، برای کم کردن فاصله بین دو دندان پیش فک بالای خود به مطب دندان پزشکی خانم دکتر م. م. مراجعه می‌کند. او به سلامت و زیبایی دندان‌هایش بسیار اهمیت می‌دهد و هفته گذشته نیز به سفید کردن دندان‌های خود (bleaching) در مطب همان دندان پزشک اقدام کرده بود. خانم س. ه. با دندان پزشک درباره کم کردن فاصله دو دندان خود گفتگو می‌کند و دندان پزشک بدون توضیح کارهایی که تصمیم دارد انجام دهد، به او می‌گوید که دندان‌هایت را به شیوه بسیار خوبی درست می‌کنم که دیگر تا پایان عمر نیاز به اصلاح نداشته باشی. پس از پایان کار، بیمار به خانه بازمی‌گردد و مشغول صرف شام می‌شود که ناگهان قطعه‌ای از دندانش جدا می‌شود. بخش جداشده را از دهان خارج می‌کند و با آینه داخل دهانش را نگاه می‌کند و متوجه می‌شود دندان پزشک کل مینای قدامی دندان را تراشیده است. دندانی که هفته پیش بلیچینگ شده بود.

تحلیل مورد

در این مورد، بیمار آسیب روحی سختی دید. بیماری که به سلامتی و زیبایی دندان‌هایش اهمیت می‌دهد و مراقبت خوبی از دندان‌هایش دارد، تنها به دلیل قصور دندان پزشکش دچار آسیب شد. اصولاً در هر اقدام پزشکی اخذ رضایت بیمار کاملاً ضروری است و انجام هر گونه اقدام بر بدن بیمار بدون رضایت او، نوعی ضرب و جرح به شمار می‌رود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲).

در مرحله نخست، دندان پزشک پس از معاینه بیمار باید کاملاً واضح و در حد فهم بیمار، برای او توضیح می‌داد که چه روش‌هایی برای کم کردن فاصله بین دندان‌هایش وجود دارد و هر روشی چه محاسن و معایب و چه هزینه‌هایی دارد، سپس از بیمار

می‌خواست تا یکبار آنچه را متوجه شده بگوید تا از درک درست اطلاعات توسط بیمار مطمئن شود. پس از آن، بیمار می‌تواند با در نظر گرفتن شرایط و ترجیحات خود یک روش درمان را برگزیند یا چند روز برای فکر کردن از دندان پزشکش وقت بگیرد و یا با دندان پزشک دیگری مشورت کند و یا حتی از درمان منصرف شود. در هر صورت دندان پزشک، نخست موظف است روشی به کار گیرد که بیشترین سود و کمترین آسیب را به بیمار برساند؛ به عنوان مثال تنها فاصله بین دو دندان را پر می‌کند نه اینکه مینای قدامی دو دندان بیمار را کاملاً بتراشد.

دوم اینکه، قبل از اقدام باید بیمار را آگاه کند که قصد دارد چه کاری انجام دهد و از او رضایت کتبی بگیرد، هم برای اینکه از بیمار رضایت گرفته باشد (بعد اخلاقی رضایت)، هم اینکه از شکایت احتمالی بیمار جلوگیری کرده و اقدامش مصداق ضرب و جرح نباشد. توجه کنیم که بیمار هفته گذشته دندان‌هایش را بلیچینگ کرده بود و اگر می‌خواست مینای دندانش تراشیده شود، بلیچینگ نمی‌کرد. این نکته می‌بایست توجه دندان پزشک را جلب می‌کرد و او را در صحت رضایتی که از بیمار گرفته (یا نگرفته) به شک می‌انداخت و انگیزه‌ای می‌شد برای اینکه از درک درست اطلاعات توسط بیمار و یا حتی ظرفیت تصمیم‌گیری بیمار مجدداً مطمئن شود.

سوم اینکه، «عدم صلاحیت علمی و فنی دندان پزشک» و یا «بکار بردن مواد با کیفیت نامناسب» باعث قصور پزشکی این دندان پزشک شده است؛ چراکه علیرغم قول دندان پزشک به بیمار مبنی بر مادام‌العمر بودن درمان، چند ساعت پس از درمان، مواد بکار رفته کنده شده است.

منبع

بی‌نا، قانون مجازات اسلامی ذیل ماده ۱۵۸،

دسترسی در ۱۳۹۸/۱۰/۲۱. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/845048>

اگرچه گفته می‌شود معیارهای هیل استاندارد هستند؛ با این حال، در مورد بسیاری از بیماری‌های مزمن که دارای عوامل علی متعددی هستند، باید جانب احتیاط را در نظر گرفت.

در شماره پیشین، به اجمال به بیان انواع روابط علیتی در پزشکی پرداخته شد؛ در این شماره به ادامه این بحث می‌پردازیم. در آغاز، نیاز به یادآوری است که از نظر مکانیسم، نمونه کلاسیک علیت زیست‌پزشکی بیماری‌های عفونی در نظر گرفته می‌شوند؛ حال پرسش این است، وقتی که می‌گوییم یک عامل عفونی بیماری خاصی را ایجاد می‌کند، دلیل ما چیست؟ در این باره، در قرن نوزدهم، «هنله» فرضیه‌هایی را ارائه کرد و سپس توسط شاگرد وی «رابرت کخ» اصلاح شد. این فرضیه‌ها عبارت‌اند از:

۱. میکروارگانیسم یا انگل در هر مورد از بیماری وجود داشته باشد
۲. این عامل در هیچ‌یک از بیماری‌های عفونی دیگر یافت نشود.
۳. پس از جدا شدن از میزبان، تحت شرایط آزمایشگاهی رشد کند و بتواند همان بیماری را در حیوانات آزمایشگاهی ایجاد نماید.
- البته کخ بر این باور بود که حتی اگر بیماری عفونی را نتوان به حیوان منتقل نمود، دو فرض اول (وجود منظم و انحصاری عامل عفونت)، دلیل رابطه علیتی آن است. از نظر مکانیسم، می‌توان رابطه علی را به این صورت در نظر گرفت: $A \rightarrow B$ ، در این حالت، A میکروارگانیسم مسؤوّل بیماری B و علامت پیکان، نشان دهنده گذر ارگانیسم از حالت سلامتی به یک بیماری از طریق عامل آسیب‌زا است. اگرچه این فرضیه‌ها برای بیان رابطه علیتی بیماری‌های عفونی بسیار مفید هستند، با این حال این رابطه علی (به‌ویژه در مورد بیماری‌های غیر عفونی) هرگز ساده نیست؛ به گونه‌ای که حتی در زمان ارائه این فرضیه‌ها توسط هنله و کخ، هیچ‌وقت به‌عنوان معیارهای غیرقابل انعطاف علیت توصیه نمی‌شدند؛ چراکه یکی از ویژگی‌های مهم اعمال رابطه علی، وضوح آن است؛ به‌عنوان مثال چند دهه پیش، هنگامی که بحثی در مورد استفاده از این فرضیه‌ها در مورد عامل ایجادکننده بیماری عفونی سندرم نقص ایمنی اکتسابی یا ایدز مطرح شد، عده‌ای معتقد بودند شواهد مبنی بر عامل این بیماری، فرضیه‌های هنله و کخ را برآورده نمی‌کند؛ در حالی که عده‌ای عقیده‌ای مخالف داشتند. علیت در اپیدمیولوژی، یکی دیگر از حوزه‌های چالش‌برانگیز علوم زیست‌پزشکی است؛ به‌عنوان مثال اگرچه استعمال سیگار بر اساس شواهد اپیدمیولوژیکی، علت سرطان ریه

شمرده می‌شود، ولی علت کافی نیست، به این دلیل که همه افراد سیگاری به سرطان ریه دچار نمی‌شوند، از طرفی علت لازم هم نیست؛ چراکه افراد غیر سیگاری نیز دچار این بیماری می‌شوند. امروزه، نه معیار را برای این که آیا ارتباط بین دو رخداد بر اساس شواهد اپیدمیولوژیکی، علی است یا نه، پیشنهاد می‌کنند که به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. رابطه زمانی صحیح رخدادها در همبستگی بین عامل بیماری و بروز آن، یعنی عامل ایجادکننده باید مقدم بر بروز بیماری باشد؛
  ۲. قوت همبستگی، یعنی افزایش میزان بروز بیماری در گروه مورد، نسبت به گروه شاهد؛
  ۳. رابطه دوز، پاسخ بین عامل و بروز بیماری؛
  ۴. تداوم این همبستگی (تکرارپذیری یافته‌ها)، یعنی مشاهده پیاپی بیماری توسط پژوهشگران متعدد در زمان‌ها و مکان‌های مختلف و با استفاده از روش‌های متفاوت؛
  ۵. باورپذیری ارتباط از نظر بیولوژی (توجیه بیولوژیکی)، به‌ویژه از زاویه نظریه رایج در مورد مکانیسم بیماری؛
  ۶. بررسی وجود احتمال توضیح دیگر در رابطه علیتی؛
  ۷. قطع مواجهه، به‌گونه‌ای که کاهش یا قطع مواجهه با عامل بیماری، باعث کاهش یا از بین رفتن بیماری شود؛
  ۸. همخوانی همبستگی با سایر داده‌ها در تاریخچه بیماری؛
  ۹. اختصاصی بودن این همبستگی، یعنی این عامل تنها یک بیماری خاص و نه بیماری‌های متعدد را ایجاد کند.
- در پایان، بایستی یادآوری کرد، اگرچه گفته می‌شود معیارهای پیش‌گفته استاندارد هستند؛ با این حال در مورد بسیاری از بیماری‌های مزمن که دارای عوامل علی متعددی هستند، باید جانب احتیاط را در نظر گرفت.
- در شماره آینده این بحث پیگیری می‌شود.

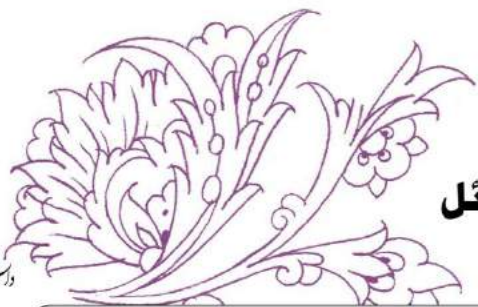
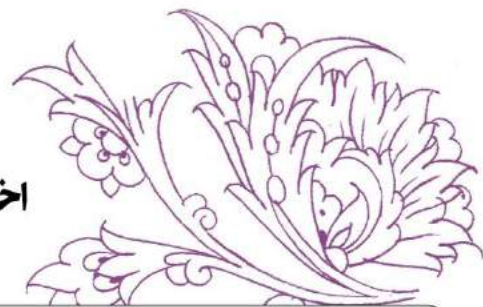
منابع:

Marcum, J. A. (2008). Humanizing modern medicine: an introductory philosophy of medicine (Vol. 99). Netherlands: Springer.

گوردیس، لئون (۱۳۸۵). اپیدمیولوژی، ترجمه و تنظیم حسین صباغیان؛ کورش هولاکویی، انتشارات گپ، رشت.

اخلاق پژوهش، مبانی و مسائل

کتاب حاضر، به کوشش دکتر محسن جوادی سال ۱۳۹۰ در شش صد صفحه، توسط پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی منتشر شده است. این کتاب با موضوع تبیین جنبه‌های اخلاقی در پژوهش و تحقیق، مجموعه‌ای از نه مقاله مفصل از نه نویسنده است. عناوین مقاله‌های مندرج در کتاب عبارت‌اند از: درآمدی بر اخلاق پژوهش در علوم انسانی و اسلامی، سیدحسن اسلامی اردکانی؛ درآمدی بر اخلاق پژوهش در فضای مجازی، علیرضا ثقه‌الاسلامی؛ اخلاق در پژوهش‌های پزشکی، شهرام احمدی‌نسب؛ بیانیه ملی درباره عمل اخلاقی در پژوهش انسانی، زهره‌سادات ناجی، پیمان سلامتی؛ مستندات نقلی اخلاق پژوهشی، غلامحسین اصغرزاده؛ اخلاق پژوهش و نظریه‌های اخلاقی، زهرا خزاعی؛ ابعاد اخلاقی پژوهش علمی، امیر دیوانی؛ دنیای جدید اخلاق پژوهش، حمید بخشنده آبکنار؛ پیش‌نویس ضوابط بنیادی اخلاق پژوهش، سیدحسن اسلامی.

نویسندگان، پژوهش‌های اخلاقی را به سه شکل طبقه‌بندی کرده‌اند که عبارتند از: «اخلاق توصیفی»، «فلسفه اخلاق» و «علم اخلاق». توجه به این نکته مهم است که شاخه‌های دیگری از پژوهش اخلاقی وجود دارد که به نام‌های گوناگون مانند اخلاق زیست‌محیطی، اخلاق مهندسی، اخلاق فناوری اطلاعات و ... نامیده می‌شوند؛ ولی همگی آنها تحت عنوان جامع اخلاق کاربردی قرار می‌گیرند. اخلاق پژوهش در گذرگاه ارزیابی بخش‌های گوناگون فعالیت پژوهشی، گاه نیازمند بحث‌های انتزاعی و فلسفی درباره مبانی آن ارزش‌گذاری‌ها است؛ از این‌روی برخی مباحث اخلاق پژوهش رنگ و روی مباحث فرا اخلاقی دارد. اجرا کردن ارزش‌های اخلاقی، در همه مراحل و جنبه‌های فعالیت پژوهشی در همه دوره‌ها ارزشمند بوده؛ ولی در دوران نوین اهمیت دوچندانی یافته است. در گذشته، پژوهش بیشتر جنبه شخصی داشته و محدود به حوزه‌های خاص بوده است. افزون بر این، پژوهش در گذشته به مراتب کمتر از امروز با آموخته‌ها و اقتصاد پیوند داشت؛ همچنین پژوهش در دنیای نوین، بیشتر به صورت گروهی انجام می‌شود و با مقوله اقتصاد کلان از یک‌سوی و با مقوله قدرت و سیاست از سوی دیگر پیوستگی و پیوند وثیق

دارد. پایبندی به اخلاق در فرایند پژوهش، بیش از آنکه ارزش روشی داشته باشد و در تأمین و تضمین حقیقت‌یابی آدمیان و یا چاره‌اندیشی مناسب برای رسیدن به آرمان آنها اثرگذار باشد، با عمق روح و روان آدمی (در اخلاق فضیلت) و با سود و منفعت عمومی (در اخلاق سودگرایی) و با ساختار و ماهیت سرشت عقلانی آدمی (در اخلاق کانتی) پیوستگی و پیوند دارد. مجموعه حاضر که دستاورد کار شماری از پژوهشگران برجسته اخلاق است، اگر گرایش دانشوران جوان به پژوهش‌های اخلاق کاربردی به‌طور کلی و اخلاق پژوهش به‌طور خاص را برانگیزد، به آرمان خود رسیده است.

معظمه گروهی چمن
دانشکده سلامت و دین

زلال سلامت شراب عشق

رباید دلبر از تو دل ولی آهسته آهسته
مراد تو شود حاصل ولی آهسته آهسته
سخن دارم ز استادم نخواهد رفت از یادم
که گفتا حل شود مشکل ولی آهسته آهسته
تحمل کن که سنگ بی بهایی در دل کوهی
شود لعل بسی قابل ولی آهسته آهسته
مزن از ناامیدی دم که آن طفل دبستانی
شود دانشور کامل ولی آهسته آهسته
به نور دانش و تقوا، شود گم گشتگانی را
به حق آوردن از باطل ولی آهسته آهسته
همای عشق ما را برده با خود در بر دلبر
از این منزل به آن منزل ولی آهسته آهسته
که باید ناخدا کشتی در امواج دریا را
کشاند جانب ساحل ولی آهسته آهسته
به دامن دامن در ثمین دیدگانم شد
سرشک رحمتش نازل ولی آهسته آهسته
سحرگاهی دل آگاهی چه می نالید از حسرت
که آه از عمر بی حاصل ولی آهسته آهسته
حضورش قوت سبحان نطقم را ربود از من
شده سبحان من باقل ولی آهسته آهسته
شراب عشق را بنگر که هر خلوت نشینی را
کند رسوای هر محفل ولی آهسته آهسته
خرامان بگذرد از خطّه ایران غزل هایم
به هند و سند کشد محمل ولی آهسته آهسته
به لطف پیر میخانه حسن بگرفت پیمان
به امیدش شده نائل ولی آهسته آهسته

علامه حسن زاده آملی رحمته الله

مرکز مدیریت آموزش های علمی

دانشگاه علوم پزشکی قم

دانشگاه علوم پزشکی قم

همایش ملی سلامت معنوی اسلامی

دانشگاه علوم پزشکی قم

جمهوری اسلامی ایران
وزارت بهداشت و آموزش پزشکی

فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران
مرکز مدیریت حوزه های علمی
دانشگاه علوم پزشکی قم ، بسیج جامعه پزشکی
و دانشگاه علوم پزشکی بقیه الله برگزینی کنند:

هشتم و نهم اسفند ۹۸ شهر مقدس قم
موضوع همایش:

حوزنا و سلامت معنوی

محورهای همایش:

روحانیت و سلامت معنوی اسلامی جوانان
اساتید دانشگاه و سلامت معنوی اسلامی جوانان
دانشجویان و سلامت معنوی اسلامی جوانان

دارای حداکثر امتیاز بازآموزی برای کلیه گروههای پزشکی و مشمولین آموزش مداوم
دارای حداکثر امتیاز بازآموزی از سازمان روانشناسی و مشاوره جمهوری اسلامی ایران
حضور و مشارکت طلاب حوزه های علمی، دستیاران و دانشجویان گروه پزشکی و پیراپزشکی و کلیه گرایشهای
روان شناسی در همایش آزاد است.

دبیرخانه همایش: تهران فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران تلفن: ۱۶ - ۸۸۶۴۵۵۱۳
محل برگزاری همایش: شهر مقدس قم، حدفاصل میدان بسیج و میدان معلم مدرسه علمیه امام موسی کاظم (ع)،
سالن همایش های پیامبر اعظم (ص)

ثبت نام در همایش و ارسال چکیده مقالات www.ams.ac.ir

